

Ninjakoll – en læremodell om utviklingshemning

...for ungdommer med utviklingshemning og for alle andre som ønsker å få innsikt i hvordan det er å ha funksjonshinder.

Ninjakoll består av en video og denne lærerveiledningen. Videoen henvender seg direkte til ungdommene og lærerveiledningen er en støtte for læreren for å hjelpe elevene å bygge videre på og bearbeide informasjonen i videoen. Lærerveiledningen inneholder derfor forslag til på kompletterende informasjon, litteraturtips og tips til materiell, grunnlag for diskusjoner, eksempel på tydeliggjøring og vurderingsøvelser.

Ninjakoll er et resultat av projektet Läromedel om utvecklingsstörning ved FUBs forskningsstiftelse ALA i samarbeid med Riksförbundet FUB.

NINJAKOLL

EN LÆREMODELL OM UTVIKLINGSHEMNING

Lærerveiledning

Ninjakoll

- en læremodell om utviklingshemning

Veiledningshefte

Cecilia Olsson

Conny Bergqvist • Tomas Myrberg

FUBs forskningsstiftelse ALA

Tekst: Cecilia Olsson
Form: Ingse & Co AB

Veiledningsheftet er oversatt og bearbeidet av Randi Hjelmervik og Eirik Dankel, etter avtale med FUB. Haugesund, juli 2012.

Innhold

Forord	5
Innledning	6
Hvordan benytte Ninjakoll.....	6
Tydeliggjøring	7
Vurderingsøvelser.....	8
Den hete stolen	8
Fire hjørner.....	10
Utviklingshemning – det kaller vi det	11
Å oppføre seg på en avvikende måte.....	15
Videoen bit for bit	17
Personportrett av Tommy	17
Faktareportasje om utviklingshemning.....	18
Møte med en jurist	18
Møte med en psykolog	23
Møte med en hjerneforsker.....	26
Møte med en pedagog.....	27
Møte med en voksen med utviklingshemning	31
Å ta del i for elevene: Viktigheten av å få vite om sin utviklingshemning.....	32
Superkollen – problemløsning i ulike situasjoner.....	35
Penger.....	37
Sted	38
Tid.....	38
En kortfilm - Hvordan kan det være når noen får diagnosen utviklingshemning i tenårene og bytter skoleform?.....	39
Avslutning	42

Forord

Utarbeidelse av læremodellen Ninjakoll er gjort av den svenske organisasjonen Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning (FUB) sin forskningsstiftelse ALA i samarbeid med Riksförbundet för utvecklingsstörda barn, ungdomar och vuxna, og er finansiert av Allmänna Arvsfonden og Specialpedagogiska Institutet. Læremodellen består av videoene Ninjakoll og medfølgende veiledningshefter.

Prosjektgruppen har bestått av Cecilia Olsson, forsker ved FUBs forskningsstiftelse ALA, og pedagogisk veileder ved Häggviks Gymnasium, Conny Bergqvist, både i egenskap å være ombudsmann ved FUB og ved å benytte egne erfaringer om det å ha en utviklingshemning, og Tomas Myrberg, aktiv i U.N.G. (Ungdom, Nätverk, Grupp), en enhet ved Habiliteringen i Stockholms läns landsting.

En styringsgruppe bestående av Margareta Lindgren ved Specialpedagogiska Institutet, Eva Borgström ved Riksförbundet FUB og Kerstin Göransson ved ALA, har vært gode støttespillere for prosjektgruppens arbeid. Vi takker samtlige for verdifulle synspunkter og god hjelp.

En referansegruppe for arbeidet med Ninjakoll har bestått av elever ved Häggviks Gymnasium: Johanna Backlund, Sofie Fagnäs, Patrik Ingö, Gustav Mannerfeldt og Maria Svensson. Elevene har under hele prosjekt-tiden gitt manusinnspill ut fra egne erfaringer. Ungdommer ved U.N.G. har også vært med og diskutert materialet. En stor takk til dere alle for verdifulle bidrag.

De som tidlig ble involvert for å lage selve videoen var Clara Holmberg og Johan Larsson ved Älvproduktion, som på en innsiktsfull måte har gjort undersøkelser, skrevet manus, plukket ut skuespillere og stått for hele filmproduksjonen. Takk for innsatsen.

En varm takk også til alle fantastiske ungdommer fra Lindeparken videregående skole, Kista videregående skole og St Eriks videregående skole som har stilt opp som proffe skuespillere i videoen. Også en takk til øvrige som har medvirket foran og bak kamera. Til slutt en takk til de testkolene der elever og lærere har sett videoen og gitt verdifulle synspunkter som vi har benyttet oss av i veiledningsheftet.

Cecilia Olsson, prosjektleder

Innledning

Videoen Ninjakoll og veiledningsheftet utgjør til sammen en læremodell om utviklingshemning. Ninjakoll betyr å ha superkontroll og det er akkurat det som er meningen med læremodellen, å gi elever med utviklingshemning superkontroll. Ninjakoll skal gi ungdom med funksjonshemning kunnskap om sin egen funksjonsnedsettelse og dermed kunne hånd-

tere ulike situasjoner i hverdagen. Målgruppen er først og fremst elever i tenårene som har lett eller moderat utviklingshemning. I videoen spilles alle karakterene med utviklingshemning av personer som selv har denne funksjonshemningen.

Hvordan benytte Ninjakoll

Selv om Ninjakoll retter seg direkte til ungdommer som har en utviklingshemning, kan videoen også vises andre, både ungdommer som voksne, for å gi innsikt i hvordan det er å ha funksjonshemning.

Videoen er delt inn i ulike sekvenser

1. Personportrett: Tommy, en gutt som har lyktes med målene han har satt
2. Faktareportasje: Intervju med ulike eksperter om hva en utviklingshemning egentlig er fra et juridisk, psykologisk, medisinsk og pedagogisk ståsted, og ut fra egne erfaringer av en voksen med utviklingshemning
3. «Superkollen»: Tar for seg konkrete si-

tuasjoner og hvordan du kan løse ulike problemer som oppstår som spørsmål om penger, å finne veien og planlegge tiden

4. Kortfilm: Hvordan er det når en ungdom i tenårene får diagnosen utviklingshemning og bytter skoleform?

Videoen kan ses i sin helhet, men sekvensene kan også brukes hver for seg. Bruk menyen for å velge sekvens. For å få en helhetsopplevelse av det å ha en utviklingshemning, og for å oppleve videoen som et ungdomsprogram sendt på TV, bør du først se hele videoen før du deler den opp. Videoen gir mye informasjon på kort tid, og for at elevene skal ta til seg det som blir sagt og forstå, anbefaler vi

at ett og ett avsnitt vises etter at hele videoen har blitt vist. Temaene som tas opp bearbeides med dialog, spørsmål, ulike øvelser og ytterligere informasjon om de ulike temaene. Se tipsrutene for forslag.

Ungdom med utviklingshemning er ingen homogen gruppe. Bruk derfor lærematerialet fleksibelt og ut fra elevenes behov. Du bestemmer selv hvor mye tid det er hensiktsmessig å bruke på hver sekvens, og hvor mye og på hvilken måte informasjonen skal bearbeides ytterligere. En del elever kan ha flere funksjonsnedsettelse som bevegelsehemning, syns- eller hørselshemning, eller én eller flere diagnoser ved siden av utviklingshemningen. Dette blir ikke tatt opp i Ninjakoll, men er likevel noe du som lærer må ta hensyn til i undervisningen. Selve skolehverdagen er også forskjellig for ulike elever. Noen går i særskoleklasser, mens andre får eneundervisning i grunnskolen. På noen skoler finnes det bare enkeltelever som får tilrettelagt undervisning, mens på andre skoler finnes mange ulike særskoleklasser. Bruk derfor Ninjakoll slik det passer på din skole og hvordan du kjenner elevene, for eksempel i en hel klasse, i mindre grupper, blanda grupper, skal lærestoffet bearbeides enkeltvis eller i gruppe og så videre.

Selv om Ninjakoll først og fremst er tenkt som en læremodell i skolen kan lærematerialet også brukes utenfor den vanlige skoleundervisningen, for eksempel i samtalegrupper

på fritiden eller som diskusjonsgrunnlag i personal- og foreldreopplæring.

Vi vet at lærere har ulik bakgrunn og erfaring. Derfor skal veiledningsheftet betraktes som en tipskatalog der du kan velge det som komplementerer det du allerede har tilgang til av egne kunnskaper, litteratur og ulike øvelser. Tipsrutene i heftet består av nyttig informasjon, litteratur- og materielltips, diskusjonsforslag og eksempler på tydeliggjøring og vurderingsøvelser. Hva som legges i begrepene tydeliggjøring og vurderingsøvelser forklares nærmere, også hvordan vi har valgt å bruke begrepet utviklingshemning. Tipsene i rutene 1 til 7 kan du bruke i ulike videosekvenser der du finner det passende, mens de øvrige tipsrutene følger filmen steg for steg.

Tydeliggjøring

Omkring elevenes selvinnsett er det mye vi trenger å snakke med dem om. For det handler ikke bare om funksjonshemningen, men også mye om det livet som er selvsagt for personer uten utviklingshemning, som for denne elevgruppen trenger å tydeliggjøres. Eleven kan trenge hjelp til å sette seg selv i en større sammenheng, å relatere andres erfaringer til egne og dele opp og få en struktur på kompliserte sammenhenger. Da holder det ikke alltid med bare «praten». Eleven kan trenge å forestille seg hvordan ting henger sammen og

hvordan disse kan relateres til seg selv. Dette kaller vi for tydeliggjøring og innebærer å individualisere, konkretisere, visualisere og strukturere ved hjelp av bilder, tekst og tydelige oppsetninger (som for eksempel i tipsrutene 4, 15, 16, 17 og 22). Det er også ofte verdifullt for eleven å få skrevet ned denne innsikten om seg selv, og vi kan vende tilbake til det som er skrevet senere og forandre eller komplettere ved behov. En slik nedtegning kan også være en måte for eleven å tydeliggjøre for personer i omgivelsene det som er vanskelig å uttrykke i ord.

Selv om en slik tydeliggjøring iblant kan brukes og diskuteres i en gruppe så er hver elevs egen nedtegning personlig og det er eleven selv som velger om noen andre skal få ta del i det. At papiret inneholder personlige opplysninger innebærer at eleven må ha tilgang til sikker oppbevaring. Det kan også være bra at eleven ikke skriver navnet sitt på slike papirer.

Vurderingsøvelser

Vurderingsøvelser er samlebegrepet på ulike teknikker som utfordrer elevene til å tenke over hva de synes og tenker omkring ulike spørsmål, og gir dem mulighet til å sette opp argumentasjonsrekker. Disse øvelsene gjøres i gruppe. Nedenfor beskriver vi kortfattet et par av teknikkene: Den hete stolen og Fire hjørner.

Den hete stolen

Elevene (og læreren) sitter på stoler i en ring der en stol skal være tom. Læreren leser opp ulike påstander. Er eleven enig bytter den plass. Er eleven ikke enig, eller er usikker, sitter eleven på samme plass. Læreren stiller spørsmål av typen: «Jeg ser at du byttet plass/sitter på samme stol – hva tenkte du?». Uansett hva eleven svarer gir læreren en kort og nøytral respons som «jaha», «ok» eller liknende. Diskusjoner tas senere. Begynn alltid med noen enkle påstander som «Pizza er godt» for eksempel for å se om elevene har forstått. Siden kan vi gå over til påstander som krever mer ettertanke, som «Jeg har venner som har utviklingshemning».

Det er ikke uvanlig at elevene forsøker å finne ut hva læreren mener om påstanden, og det er derfor viktig å være bevisst for å holde seg nøytral. For en del elever kan øvelsene være for vanskelige og handler mer om å svare det samme som vennen/venninnen har tenkt å svare. Selv om ikke alle nyttiggjør seg øvelsene som de er tenkt, muliggjør de likevel at vi kan bruke teknikken i ujevne grupper uten forstyrrende avbrudd.

Den hete stolen

Ulike påstander å velge i eller bli inspirert av:

Pizza er godt

Is er bedre enn godteri

Det er morsomt å se på fotball

Utseende er viktig for å bli forelsket i noen

Det er viktig hvordan jeg ser ut

Jeg har venner med utviklingshemning

Jeg har venner som ikke har utviklingshemning

Går du i tilrettelagt klasse blir du ofte behandlet som et barn

Det er deilig å være alene iblant

Alle er misfornøyd med noe av sitt utseende

Å klare seg selv gir godt selvbilde

Iblant later jeg som jeg forstår, selv om jeg ikke gjør det

Det er vanskelig å forstå tidstabeller

Jeg synes det er vanskelig å huske det jeg nettopp har lært meg

Det er morsomt å lese bøker

Jeg kommer ofte for sent

Jeg kommer ofte lenge før tiden når jeg skal treffe noen

Når jeg skal handle, lurer jeg noen ganger på om jeg har nok penger

Noen ganger forstår jeg ikke hva andre ler av, men jeg ler likevel

Tekstingen på film og tv bytter for fort

Fire hjørner

Et tenkt scenario presenteres, som «Du er på jobb og veilederen din viser deg en banan-kasse. Så sier han flere ting du skal gjøre etter hverandre: 'Først skal du gå ut med kartongene til papirpressen og så kjører du ut vognen med eplene.'».

Når veilederen har gått ser du på bananene og husker bare at du skal ta opp bananene. Hva gjør du?

Deretter presenteres tre ulike handlingsalternativ koblet til hvert sitt hjørne:

1. Plukker opp bananene veldig sakte og håper veilederen kommer før du er ferdig
2. Spør veilederen med en gang
3. Plukker opp bananene, går etterpå og spør
4. Åpent

Det fjerde hjørnet er «åpent» for egne forslag eller om en ikke vet. Ingen alternativer skal være urealistiske og alle skal presenteres så troverdig som mulig. Når alle alternativene presenteres, velger hver elev det hjørnet som passer henne eller ham best. Dersom noen blir alene i et hjørne, bør læreren stille seg ved denne eleven som støtte. Noen elever i hvert hjørne får forklare hvordan de har resonert, og også her er det viktig at læreren holder seg nøytral. I denne øvelsen finnes det likevel mer rom for oppfølgingsspørsmål, som «Hva skulle skje om..?». Når alle hjørnene er presentert,

gis det mulighet for å bytte hjørne om noen har endret mening etter å ha hørt de ulike re-sonnementene.

TIPS 2

Litteraturtips for lærer

Forslag til øvelser og metoder:

«Steget» av K. Byréus-Hagen, E. Horning, G. Skoglund, J. Svedbom. Jönköping, Folkhälsoinstituttet.

«Risken finns» av K. Byréus och K. Snickars. Solna, Folkhälsoinstituttet.

«Bella, grus och glitter» av K. Byréus. Ljungby; KSAN.

«Livsviktig» B. Kimber. Värnamo, Eklunds Förlag AB.

«Du har huvudrollen i ditt liv» av K. Byréus. Trelleborg, Liber AB.

Utviklingshemning – det kaller vi det

I Ninjakoll kommer vi konsekvent å bruke ordet utviklingshemning ettersom det er den offisielle benevnelsen og det er det som står i lovtekster om rettigheter. (Svensk lov.)

TIPS 3

Lagtext

Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade

Inledande bestämmelser

- 1 § Denna lag innehåller bestämmelser om insatser för särskilt stöd och särskild service åt personer
 1. med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd,
 2. med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom, eller
 3. med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service.
- 2 § Varje landsting skall, om inte något annat avtalats enligt 17 §, svara för insatser enligt 9 §
 1. Varje kommun skall, om inte något annat avtalats enligt 17 §, svara för insatser enligt 9 § 2--10. Lag (2005:125)
- 3 § Vad som föreskrivs för landsting i denna lag gäller också kommuner som inte ingår i något landsting
- 4 § Denna lag innebär ingen inskränkning i de rättigheter som den enskilde kan ha enligt någon annan lag.

Skjønt benevnelsen og lovteksten blir tatt opp av juristen i videoen, er det også viktig å ta opp med elevene at det finnes mange andre benevnelser som betyr det samme, som intellektuelle funksjonshemninger, evnehandikapp, forståelsesvansker og mental retardasjon. Disse ordene er dessverre ikke enkle å lære seg, lese, huske på eller uttale. Det er også viktig at vi bruker formuleringer som «en person som har en utviklingshemning» eller «en person med utviklingshemning», og aldri en

«utviklingshemmet person». I kortfilmen med Sara som skal bytte skole brukes dette bevisst, nettopp for å kunne speile hennes følelser omkring egen diagnose.

Hver person er først og fremst et menneske med ulike egenskaper, interesser og talent. Funksjonsnedsettelsen er en del av alt dette, men utgjør ikke hele personligheten.

Å tydeliggjøre

Hver elev lager sin egen personsirkel og deler sirkelen inn i et valgfritt antall sektorer. De forskjellige sektorene står for en del av elevens identitet. Dette skaper rom for diskusjon om hvordan eleven i ulike sammenhenger, sammen med ulike personer, vil oppleve noen deler av sin identitet som viktigere enn resten. Utviklingshemning vil da oppleves som å være en del av helheten, men ikke hele personligheten.

Eksempel:

TIPS 4

Ettersom hele dette materialet handler om personer som har utviklingshemning så blir det normen, og når vi trenger skille dem spesielt fra personer som ikke har utviklingshemning, kommer dette senere til å benevnes som: «Personer som ikke har utviklingshemning» eller alternativt «personer uten utviklingshemning». Ordet «normal» kommer bare til å brukes i sammenheng med evneutvikling, det vil si «normalt begavet». Motsatsen til normal blir unormal og det har en negativ klang. Blant ungdommer med utviklingshemning finnes det mange ganger et behov for å betegne

dem som ikke har en utviklingshemning, og de velger ofte selv å prate om for eksempel «vanlige skoler» for å beskrive skoleform som ikke er tilrettelagt, eller «vanlige venner» for å beskrive de vennene som ikke har utviklingshemning. Motsatsen til «vanlig» blir da «uvanlig» og å være en «uvanlig person» er ikke negativt.

Grunnlag for å ta opp en diskusjon om dette finnes i introduksjonen til «brevfilmen» når programleiderne leker med ordet «vanlig».

TIPS 5

Tydliggjøring, diskusjon

Ord er koblet til veldig mange assosiasjoner. Be elevene forestille seg og tenke på ordet «hund».

Gå gjennom og skriv opp de ulike svarene på tavla. Ved behov, hjelp elevene å bli tydelige gjennom å spørre etter farge, form, farlig/snill, størrelse/rase osv. Slå fast hvor mange ulike betydninger et så enkelt ord kan ha!

Gjør det samme med ordet «utviklingshemning».

Bruk det begrepet dere bruker i skolen. Fyll på med offisielle ord.

Oppmuntre elevene til å våge komme med de skjellsordene som altfor mange av dem har hørt. Gå gjennom ord for ord, og stryk ord som er feilaktige, som cp osv.

Stem på hvilke av de gjenværende ord som klenger best.

I stedet for å forklare omkring utviklingshemning velger vi iblant å si for eksempel «jeg har et handikapp som gjør at jeg tenker langsommere/trenger mer støtte». Selve ordet «handikapp» holder på å forsvinne ut av språket vårt, og vi prater i stedet om funksjonsnedsettelse eller funksjonshinder. Men likevel er dette lange og vanskelige ord og mange foretrekker i hverdagstalen å si handikapp. Det er bra å prate med elevene om hvordan de selv velger å forklare for andre at de har en funksjonsnedsettelse som innebærer visse vansker.

Og til hvem og i hvilke situasjoner en velger å prate om sine vansker.

En del vil vente med dette, andre er åpne om det og noen vil forsøke å omskrive det og si at en har lese- og skrivevansker, eller bare lærer senere.

At en går i tilrettelagt klasse er det også noen som vil nøle med eller forklare med at en trenger mindre klasse, mer støtte eller trenger lengre tid på å lære. I faktareportasjen tas det opp hva en utviklingshemning innebærer og det finnes her mye grunnlag for diskusjon.

TIPS 6

Diskusjonsspørsmål

- Når og med hvem kan du prate med at du har en utviklingshemning?
- I hvilke situasjoner passer det at du snakker om at du har en utviklingshemning?
- Hvem trenger å vite at du har en utviklingshemning?
- Hvordan forklarer du for andre om din utviklingshemning?

Vi skal være oppmerksomme på at det er mange elever i tilrettelagte klasser som aldri har fått en forklaring, i alle fall ikke en som de har forstått, om hva en utviklingshemning innebærer og at det er noe en kommer til å ha hele livet. Ofte har omgivelsene bidratt til å dekke over ved å si: «Du er bare litt sen» eller «trenger lengre tid». At en trenger å lære seg andre ting eller ha andre strategier for å håndtere ulike situasjoner i hverdagen er ofte ikke så uttalt. I de korte dramatiseringene om å handle, finne rett holdeplass og planlegge tiden gis noen eksempler på akkurat andre strategier. Dramatiseringene er tenkt som et grunnlag for videre diskusjon med elevene om ulike situasjoner som de kommer ut for, og hva de kan gjøre for at det skal fungere. En hel del ungdommer med lett utviklingshemning får sin diagnose ganske sent i ungdomsårene, kanskje i overgangen til ungdomsskolen eller ved overgangen til videregående skole. Det kan kjennes vanskelig og oppleves som at de får ny identitet, som de absolutt ikke vil ha, akkurat i de årene der det er så viktig å passe inn og «være som alle andre». Det siste avsnittet i filmen om Sara er tenkt å løfte frem akkurat disse spørsmålene.

Mange ting som en person uten utviklingshemning kan automatisk, må en person som har utviklingshemning lære seg.

Å oppføre seg på en avvikende måte

I videoen er det en kort sekvens på kafé (i kortfilmen om Sara) der ei jente tar opp en Barbie-dukke, men venninnen får henne til å legge dukken ned i vesken igjen for hun synes det er barnslig å holde på med Barbie-dukker i deres alder. For mange personer med utviklingshemning kan det være vanskelig å vite hva som inngår i «normal» og hva som betraktes som avvikende oppførsel. Det kan være gjøremål, aktiviteter, interesser eller hvordan man oppfører seg i ulike situasjoner. Har du ikke rett til å være den du er? Om du med utviklingshemning fungerer tankemessig som en 10-åring, har du da ikke rett på å oppføre deg som en 10-åring eller ha interesse for Barbie-dukker som en 10-åring? Jo – uten å risikere å måtte gjemme seg bort, bli rettet på eller at omgivelsene tar avstand fra deg bare fordi du ikke vet hva som regnes som «normalt». Det er mange ulike normer og uskrevne lover, ikke minst blant ungdom, om hvordan vi skal oppføre oss i ulike situasjoner. Personer uten utviklingshemning lærer av seg selv og ved å observere andre, sette sammen og dra slutninger av ulike erfaringer, gjennom å lese situasjonen og intuitivt kjenne hva som er rett og galt.

Den med utviklingshemning har ikke like lett for dette og resultatet kan være at personen blir betraktet som «barnslig», at en skjemmer seg ut, ja, helt enkelt faller utenfor

rammene for hvordan en bør oppføre seg i gitte situasjoner. Toleransen mot dette er også forskjellig i ulike miljøer. Det noen kan gjøre på sin måte hjemme eller i familien er kanskje ikke akseptabelt andre steder. Det viktige i denne sammenhengen er at du selv har mulighet for å kunne velge, og det skjer bare når du har kjennskap til at din oppførsel kanskje avviker fra andre ungdommers oppførsel. Det er altså omgivelsenes, i første omgang foreldrenes og lærernes, sak å informere om hva som er avvikende og hva som ikke er det. Omgivelsene har også ansvar for å forsøke å lære personen med utviklingshemning det som andre «lærer av seg selv», for eksempel hvordan en tar kontakt med ei jente eller en gutt en er interessert i eller hvordan be om hjelp.

Mange personer med utviklingshemning har også funnet måter som ikke virker avvikende, selv om hun eller han da må late som de forstår eller henge med. I noen situasjoner er dette kanskje bra, men ville det å vise at en faktisk ikke forstod gitt større glede?

Vurderingsøvelse, Fire hjørner

Du står med noen ungdommer fra en annen klasse i friminuttet og småprater. Plutselig begynner alle å le, men du forstår ikke hva.

Hva skjer da?

- 1) Du ler med og later som om du har forstått hva som var morsomt
- 2) Du spør hva de ler av
- 3) Tenker at de sikkert ler av deg, og blir lei deg
- 4) Åpent

Videoen bit for bit

Personportrett av Tommy

Antall elever som relativt sent i skolegangen får diagnosen utviklingshemning øker. Mange av dem har vanskelig for å akseptere og forstå hvorfor. De, som andre, har manglende kunnskap og mange fordommer om hva en utviklingshemning kan innebære. Et bevisst grep i videoen er derfor at den innledes med portrett av Tommy. Her nevnes ingen diagnose, derimot prater Tommy om ting som han har vanskelig for å klare selv, som «å holde orden på ting, korttidshukommelse og bank», samt nøkkelreplikken «selv om du kjenner at du har et hinder, finnes det andre veier å gå». Ideen er at de som ikke vil vedkjenne seg eller kjenner til sin diagnose skal involveres i programmet og ikke «stenge av» eller tenke at «det gjelder ikke meg». Personportrettet er et dokumentarinnslag – Tommy heter Tommy i virkeligheten og prater om sin virkelige tilværelse.

Å kunne utvikle selvrespekt, god selvfølelse og godt selvbilde er sentrale bestrebelser i alle menneskers liv. Det handler om å bli rolig og trygg på seg selv, og utvikle selvstendighet i forhold andre mennesker, å ha en opplevelse

av kontroll over sitt eget liv og å utvikle en aktiv delaktighet i sitt eget liv.

Personportrettet av Tommy viser hvordan en person med utviklingshemning har oppnådd akkurat dette: Han har utviklet sitt musikaliske talent, han har et arbeid han liker og opplever som meningsfullt, og han har en tro på og en positiv innstilling til seg selv. Men samtidig er han bevisst på at det finnes ting som han ikke klarer. Personportrettet inneholder mange forskjellige faktorer som ulike elever kan ønske å ta opp og prate mer om, som det å ha en sterk interesse, om å være populær, om å bli mobbet, om å bytte skole eller klasse, eller om å ha en jobb der de kan utvikle seg. Denne sekvensen i videoen kan også være en innfallsport til å diskutere sitt eget selvbilde (se også tipsrute 4).

TIPS 8

Litteraturtips for lærer

«Vem är jag?»

av Birgitta Andersson och Gunilla Olsson. Kan bestilles av Birgitta Andersson AB, Thulingatan 7, 262 41 Ängelholm. Tlf.: 0431-80 443, faks: 0431-805 33, e-post: birgitta.andersson@ektv.nu

2

Faktareportasje om utviklingshemning

Faktareportasjen er kortfattet og du kan behøve å finne flere fakta og diskutere ytterligere rundt de juridiske, psykologiske, medisinske og pedagogiske aspektene. Forklaringer kan også være nødvendig i de tilfeller der innholdet er for vanskelig og det må gis rom for elevenes egne assosiasjoner og erfaringer.

TIPS 9

Litteraturtips for lærer

«Information om ett kognitivt funksjonshinder: Lindrigt förståndshandikapp hos barn och ungdomar»

av Elisabeth Fernell och Ingrid Adolfsson.

Kan bestilles fra Huddinge Universitets-sjukhus AB, Barnens Sjukhus/Sektionen f. Barnneurologi & Rehabilitering/B 66-68, 141 86 Stockholm. Tlf.: 08-585 864 08, faks: 08-585 874 44

Møte med en jurist

Her møter reporteren Riksforbundet FUB sin jurist Jesper Dahl. Mange ungdommer med utviklingshemning har, akkurat som alle andre ungdommer, et bilde av hvordan de kan bo og arbeide som i hovedsak baserer seg på hvordan det ser ut i deres egen og andre familier i deres nærhet. Derfor er det viktig at de får informasjon om at det finnes alternativer og også at de konkret får ta studiebesøk slik at de vet hva alternativene innebærer. I denne reportasjen løftes det frem hvilke rettigheter til støtte en person med utviklingshemning har. For å tydeliggjøre Loven om sosiale tjenester, LOST, kan vi prate med elevene ut fra deres egne erfaringer med for eksempel ledsager eller støttekontakt, avlastning, leger og så videre. For elever på videregående kan det diskuteres mer inngående om bosted, arbeid og hvilke fordeler det finnes med LOST.

TIPS 10

Informasjonstips

FUB har samlet fakta om LSS i en mappe som kan bestilles kostnadsfritt fra Riksforbundet FUB, postboks 6436, 113 82 Stockholm. Tlf.: 08-508 866 00, faks: 08-508 866 66.

LSS i lettlest versjon kan du laste ned her:
http://www.tachansen.nu/laddaned/lss_lattlast.pdf

I kommuner hvor det er vanskelig med bolig kan det iblant gå raskere å få en leilighet via andre kanaler enn i den kommunale boligkøen. En trenger også å vite hvilke bostedformer som finnes og hvilken type hjelp og støtte for å bo som finnes i din kommune. Det er viktig å forklare hva boenheter med særlig støtte er, og hvilke varianter som finnes. Av og til brukes ordet «boligkompleks», som kanskje ikke er tiltalende for den som lengter etter å bo for seg selv.

Vi trenger også å diskutere arbeidssituasjonen, både ut fra hva NAV generelt kan tilby, og utfra de lokale forutsetningene og hvilke alternativ som finnes der.

TIPS 11

Informasjonstips

Finn mer informasjon om blant annet støtteordninger på hjemmesidene til NAV, www.nav.no

TIPS 12

Litteraturtips for elever

«*Jobb frå A till Ö*»

av Kerstin Lindblad. SICA. Läromedel.

Består av Läsebok och Arbetsbok.

Til materialet finnes også spill.

Det er vanskelig for mange unge å komme seg inn på det åpne arbeidsmarkedet og ikke minst for personer med en form for funksjonshindring. Det er viktig å kjenne til hvilke alternativer som finnes. Her kan vi gjerne gå tilbake til personportrettet av Tommy og diskutere hva han synes om sitt arbeid. Uttrykket «arbeid på det åpne markedet» er komplisert og vanskelig å forstå for elevene. Si gjerne «vanlig arbeid» i stedet, men bruk ikke uttrykket «rett arbeid» ettersom det nedverdiger arbeid som for eksempel gjøres i vernet bedrift.

TIPS 13

Diskusjonsspørsmål

Tror du/dere at en person med ansettelse på «det åpne arbeidsmarkedet» eller «vanlig jobb» sammenliknet med personer som arbeider ved vernet bedrift:

- Kan velge hva en vil jobbe med?
- Trives bedre?
- Har bedre lønn?
- Har bedre arbeidskolleger?

Fyll gjerne på med flere spørsmål du kommer på som er relevante for elevene.

Selv om Grunden Media, som er Tommys arbeidsplass, er relativt unik, finnes det bedrifter med lignende arbeidsoppgaver flere steder. Ofte finnes også et foretak der du bor som har som mål å sluse videre spesielle arbeidstakere til lønnet arbeid i bedrifter. Når vi diskuterer ulike arbeidsalternativer er det viktig å tydeliggjøre hvorfor en har en viss preferanse for noen oppgaver. Iblant kan det finnes ulike vurderinger av hva som er en «skikkelig» jobb og hva som ikke er det. Det hender vi har forutinntatte meninger om arbeidsoppgavene.

TIPS 14

Vurderingsøvelse, Fire hjørner

Hva er viktigst med en jobb?

1. Høy lønn?
2. Meningsfulle eller artige oppgaver?
3. Gode arbeidskolleger?
4. Åpent

Diskuter etterpå hvor det er størst mulighet å finne dette.

Det er mange foreldre og lærere som har stått overfor en elev med «urealistiske» fremtidsdrømmer. Ofte handler det om yrkesvalg, men det kan også gjelde andre ting, som å bli filmstjerne, kjendis eller rik – altså noe som hvem som helst kan drømme om. Forskjellen er at for en person med utviklingshemning så kan disse drømmene uttrykkes på en måte slik at omgivelsene enten er overbevist om at personen virkelig tror det kan bli virkelighet eller så er de rundt usikker på om personen innser at det bare er drømmer. Skal vi ta fra drømmene til en person? Eller skal vi bidra til at personen fortsetter å lure seg selv? Svaret er hverken eller. Alle har sine drømmer og alle har rett på å ha dem, men elever med utviklingshemning kan trenge hjelp for å sortere dem og bli opp-

merksom på at det bare er drømmer eller dag-drømmer. Derfor må vi hjelpe eleven å skille hva som er virkelighet – altså det som gjelder og er akkurat nå, hva som er ønsketenkning – altså det vi kan streve etter og som kan være rimelig, men ikke sikkert oppnåelig, samt det som er drømmer – altså det som er morsomt, trivelig å fantasere om, men som ikke kan og ikke er nødvendig å oppnå. Vi har godt av å

ha drømmer, men vi skal vite at det er bare drømmer, og vi skal også vite at drømmer pleier vi ikke fortelle til andre, men ha mest for seg selv. (Trenger vi hjelp til å sortere hva som er drømmer og hva som er virkelighet må vi naturligvis ha noen å prate med dette om.)

Tydliggjøring virkelighet – ønsker - drømmer

Når eleven lurer på noe som passer under rubrikken «Drømmer», hjelp da til å se hva som er det samme på ønsketenkninger og

virkelighet. En drøm må ikke alltid bli motsatt av det andre, og ønsker må ikke alltid lede til drømmer.

TIPS 15

Virkelighet	Ønsker	Drømmer
Går på videregående, tilrettelagt skole. Er god til å reparere biler.	Praksisplass på et bilverksted. Arbeide med maskiner.	Bli Formel 1-mekaniker.
Har ingen kjæreste.	Treffe ei jente som vil være sammen med meg.	
Liker å spille trommer.	Være med i et band og spille trommer.	Trommis i et kjent popband.
		Kunne fly som supermann.
Liker å reise utenlands. Har vært på ferie til Hellas, Kanariøyene og Praha.	Reise til USA (Disney World).	Reise jorden rundt og være eventyrer.

Elever med lett eller moderat utviklingshemning har tanker omkring sin fremtid, akkurat som alle andre ungdommer. Forskjellen er at det dels kan være vanskelig med tidsperspektiv – «hvor lenge må jeg behøve å vente

på fremtiden?»), og vansker med å resonnerer om hvilke vilkår som må være tilstede. Det er vanskelig å ta ett steg om gangen når en lengter etter førerkort, å kunne flytte sammen med kjæresten eller begynne å jobbe på bilverksted.

TIPS 16

Tydeliggjøring: "Ett steg om gangen"

For hvert steg nedenfor gis eksempel på noen ulike områder i hverdagen. Når vi gjør en slik trappeøvelse med eleven er det ofte best å ha en trapp for hver ting.

Steg 1: «Slik er det nå» er utgangspunktet for å ta neste steg. Ved behov, hjelp eleven å starte her. Skriv kort hva som gjelder i hverdagen. For eksempel:

- a) Reiser med buss/taxi/sykler. Vil kjøre bil.
- b) Bor hjemme
- c) Kjæreste med Martina, treffes på skolen
- d) Går på skole

Steg 2: Planlegge og bestemme. Dette er hva en planlegger og som er gjennomførbart. Ikke før det er gjennomført kan vi ta neste steg, som:

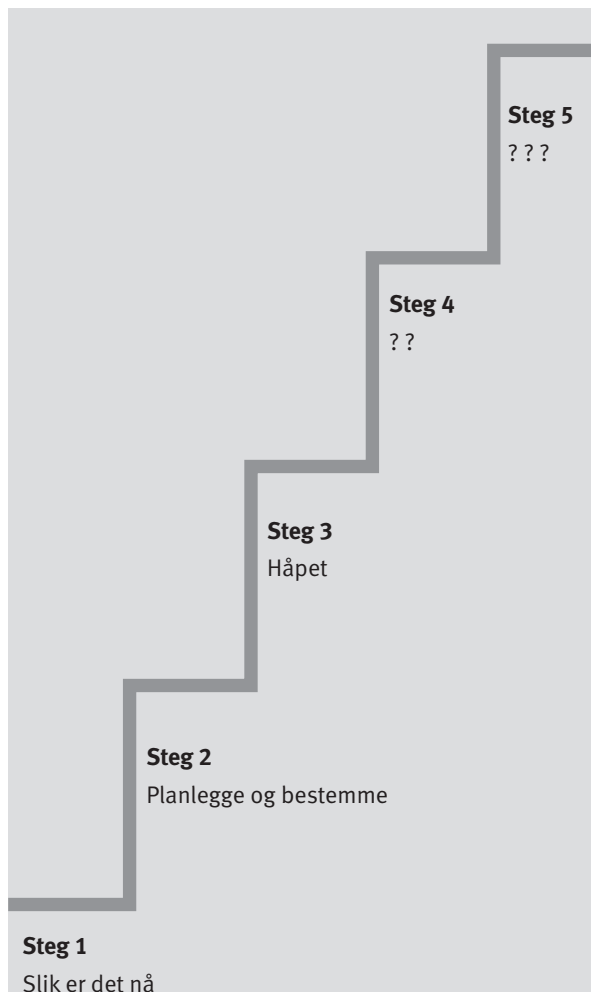
- a) Søke om å få øvelseskjøre
Legeundersøkelse

- b) Søke om egen bolig (for eksempel gjennom LOST)
- c) Fortsette å være kjæreste med Martina, treffes hos meg eller hos henne
- d) Søke praksisplass på mekanisk verksted

Steg 3: Håpet. Her skal det første spørsmålsteget settes. Om det en håper overhodet skal bli virkelighet må det vi planla på steg 2 ha skjedd.

- a) Øvelseskjøre, forsøke å ta førerkort?
- b) Har fått egen bolig?
- c) Martina og jeg forlover oss/bor hos hverandre iblant?
- d) Får jobb på et mekanisk verksted?

Steg 4 og 5: Her er fremtiden veldig usikker og det er ikke like sikkert at vi skriver inn noe. Derimot setter vi to respektive spørsmålsteget.

Møte med en psykolog

Reporteren møter psykolog Berit Grabö Liljeström, som informerer om hvordan en utreder om noen har en utviklingshemning. Det er mange av elevene som ikke vet at det er nødvendig å ha diagnosen utviklingshemning, og at det ikke bare handler om intelligens eller utviklingstest for å få gå i tilrettelagt klasse. Kanskje vet eleven ikke en gang at hun eller han har diagnosen. Kanskje forsøker noen å gjemme seg bak andre mindre vansker, fordi personer i våre omgivelser har uttrykt det. Kanskje vet eleven om det, men vet ikke hva det innebærer. Personer som vet at de har en utviklingshemning synes som regel det er viktig at de har denne informasjonen, og at det hjelper dem å forstå seg selv.

Det er veldig ulikt hvordan elever som har en utviklingshemning vet at de har gjennomgått utredninger og tester. For noen skjedde dette for flere år siden, for noen mer nylig. Akkurat hva utredningen består av og hva som har kommet frem i testene har eleven sjelden kjennskap om, selv om eleven har fått en gjennomgang av resultatene i forbindelse med utredningen. Det er ikke særlig lett å forstå hva som står i en utredning og enda vanskeligere å omsette det til hva det betyr konkret i hverdagen. For mange elever kan en pedagogisk gjennomgang som skjer etappevis over en lengre periode, kanskje med én time per uke over en termin, være et sted hvor en kan

forsøke å forstå, bearbeide og se hva eleven selv og andre kan gjøre for å overkomme hindringer. Det er senere minst like viktig å tydeliggjøre hvilke tilpasninger og hvilken støtte fra omgivelsene som gir forutsetninger for å kunne klare hverdagen bedre. Mange ganger

kan vi «løfte» vanskene fra elevene når det på denne måten blir tydelig at ikke alt henger på personen selv for at hun eller han skal kunne håndtere hverdagen.

TIPS 17

Tydeliggjøring: Gjennomgang av utredningen

Eksempelet viser noen punkter fra utredninger og hvordan disse kan bli «oversatt» og vist til en spesifikk elevs situasjon i hverdagen, og hva som kan være god hjelp for akkurat denne eleven. Den første kolonnen «Utredningen viser» er ordrett tatt fra utredningen. Den andre kolonnen «Det betyr at...» er lærerens oversettelse til et begripelig hverdagsspråk slik at eleven kan forstå. Disse to kolonnene fyller læreren ut før gjennomgangen med eleven starter. Hvilke kon-

sekvenser dette har for eleven i «hverdagen» og hva som kan være «god hjelp» fyller vi ut sammen med eleven under gjennomgangen. «God hjelp» handler både om hva eleven selv kan gjøre, hvilken støtte som er nødvendig for å komme i gang og hva omgivelsene kan gjøre for å tilpasse seg.

Vi bearbeider bare noen få tema om gangen, slik at vi også kan passe på at det som står under «God hjelp» virkelig kan realiseres. Det handler om å gi eleven mulighet til å øve seg på håndteringen av sin funksjonshemming i hverdagen.

Utredningen viser	Det betyr	I hverdagen	God hjelp
<p><i>Oppmerksomhet, kontroll og organisering.</i> Vansker med å organisere oppgaver.</p> <p>Lett distraherbar, mister lett konsentrasjonen, dårlig utholdenhet..</p>	<p><i>Hvordan du kan klare å gjøre arbeidsoppgaver.</i> Vet ikke hva du skal begynne med og i hvillken rekkefølge du skal gjøre ting.</p> <p>Alt omkring virker like viktig fordi du vil være med overalt. Glemmer hva du holder på med. Blir sliten før du blir ferdig med aktiviteten.</p>	<p>Vanskelig å begynne å jobbe med for eksempel oppgaver på skolen. Når du skal tørke støv, så starter arbeidet, men gjøres aldri ferdig. Vanskelig å fortsette å jobbe uten avbrytelser. Kommer ikke i gang igjen etter en avbrytelse. Vanskelig å fullføre arbeidet.</p>	<p>Lag en arbeidsliste og stryk ut etter hvert som du er ferdig med en oppgave. På skolen: Ha en egen skjermet arbeidsplass. Timeren viser hvor lenge du skal jobbe med en oppgave. Planlegg for eksempel tre ulike korte arbeidsøkter i stedet for en lang.</p>
<p><i>Personlig, sosial oppførsel.</i> Tar initiativ.</p> <p>Vansker med å ta inn og forstå andres reaksjoner.</p>	<p><i>Hvordan du klarer deg selv og hvordan du er mot andre.</i> Kommer selv på ting som kan gjøres og er den som begynner å prate om noe. Prater mer selv enn å lytte til andre, kan ha vansker med å forstå hva andre mener.</p>	<p>Er en god person å ha med i en gruppe.</p> <p>Andre kan bli irriterte. Får ikke med seg hva andre forteller.</p>	<p>Bli påminnet om at du skal slutte å prate og heller lytte.</p>
<p><i>Kognitivt funksjonsnivå.</i> Vansker med abstrakt tenking og logisk problemløsning ved komplekse oppgaver.</p>	<p><i>Hvordan du forstår og tenker.</i> Vanskelig å forstå ting du ikke kan se foran seg. Vanskelig å komme på løsninger til et litt vanskelig problem.</p>	<p>Er urolig for fremtiden, jobb og bolig når skolen er ferdig. Blir sint og går sin vei dersom det blir for vanskelig.</p>	<p>Den som forklarer må tegne og skrive slik at eleven kan se og forestille seg hva det betyr. Be om hjelp.</p>

Møte med hjerneforsker

Professor Martin Ingvar ved Karolinska instituttet MR Centrum forklarer i denne sekvensen hvordan hjernen arbeider og hvordan en utviklingshemning påvirker hjernens måte å håndtere og bearbeide informasjon. I videoen har disse prosessene blitt kraftig forenklet for å gjøre det mulig for en person med utviklingshemning å forstå hvordan hjernen fungerer. (Det finnes en mengde variasjoner både hos personer med og uten utviklingshemning.)

Når en person som har en utviklingshemning selv lurer på noe hun eller han har vansker med, som «å passe på tiden» eller «finne rett sted» så kjenner mange uten utviklingshemning igjen vanskene og kan svare «akkurat slik er det for meg også». Det kan føles bra for noen at andre også har samme vanskene, mens for andre kan det føles som om deres vansker bagatelliseres. Har du en utviklingshemning så blir du begrenset på så mange ulike områder at selv «vanlige» vansker blir en større belastning.

Videoen tar opp ulike årsaksfaktorer mange ungdommer stiller spørsmål om: «Hvorfor har jeg en utviklingshemning?». En del har fått vite fra sine foreldre at det skyldes en skade eller manglende lufttilførsel ved fødsel, andre at de har et ekstra kromosom, men de vet enda ikke hva dette innebærer for påvirkningen av utviklingen. Andre igjen har ikke fått noen årsaksforklaring i det hele tatt. Selv uten å ha tilgang til de medisinske forklaringene i hvert enkelt tilfelle kan du som pedagog fortsatt ta opp hvordan det kan ha seg at utviklingen kan være så ulik hos ulike personer.

TIPS 18

Diskusjonsspørsmål

På hvilken måte er en ulik andre, som ikke har en utviklingshemning?

På hvilken måte er en lik andre, som ikke har en utviklingshemning?

På hvilken måte er en lik andre, som har en utviklingshemning?

På hvilken måte er en ulik andre, som har en utviklingshemning?

TIPS 19

Informasjonstips

Se FUBs hjemmeside, www.fub.se, under *utvecklingsstörning*, og videre til *orsaker till utvecklingsstörning*.

TIPS 20

Forklaringer for elever: Genetikk – en oppskrift

For alle mennesker finnes en oppskrift for hvordan vi skal utvikle oss. Selve oppskriften synes ikke, men finnes i hver eneste liten del i kroppen – hårstrå, blodet, huden – ja, overalt. På en måte er oppskriften lik for alle mennesker, som to armer og to bein, øyne og hjerte.

Samtidig er alle forskjellige for alle oppskriftene er litt ulike. Noen blir høye og noen blir lave, noen får lyst hår og andre får mørkt hår. Dette er arven fra mor og far.

I noen sin oppskrift finnes arv som gir en utviklingshemning. For andre kan det være slik at noe kommer og forstyrrer eller endrer oppskriften slik at utviklingen påvirkes. Det er ikke noe du er skyld i selv. Kanskje skjer dette når du ligger i mors mage, når du blir født eller om en ulykkeshendelse skjer. For andre, som for eksempel har et ekstra kromosom, har det kommet noe ekstra i oppskriften som påvirker utviklingen.

Møte med en pedagog

Vi møter Cecilia Olsson, spesialpedagog og forsker ved FUBs forskningsstiftelse ALA. Mange elever som går i tilrettelagt klasse forteller at de går der fordi de trenger mer støtte, lengre tid på å lære og om andre faktorer omkring selve læringen. Noen elever vet at de ikke kommer til å lære de samme tingene som andre ungdommer uten utviklingshemning kan klare. Andre tror at dersom de bare får tilstrekkelig med tid så kan de «ta dem igjen». Slik er det ikke, men det er viktig at vi forsøker å gi et realistisk bilde av hva personen kan lære seg samtidig som vi gir et positivt bilde av individets muligheter. Som lærer, foreldre eller en annen voksen som skal støtte en person med utviklingshemning, er det bra å ha kunnskaper om hva vi kan forvente oss at personen kan klare. I litteraturen finnes det konkret beskrevet hva vi kan på ulike nivå.

TIPS 21

Litteraturtips for lærer

«*Begåvning hos utvecklingsstörda*»
og «*En begåvningsteori*»,
begge av Gunnar Kylén.

«*Hur förståelsen av verkligheten utvecklas*»
og «*Hur förstår vi och varför*», begge av
Kerstin Göransson.

Bestilles fra FUBs forskningsstiftelse ALA,
Gävleg. 18, 5 tr, 113 82 Stockholm. Tlf.: 08-
508 866 86.

«*Utvecklingsstörning/Funktionshinder*» av
Lena Söderman og Mårten Nordlund,
Liber AB.

Som det påpekes i filmen kan eleven lære mye på det nivået hun eller han er på. I videoen har Gunnar Kyléns innledning om evnenivåer blitt brukt for å illustrere hvor langt du kommer i din evneutvikling. Kylén skriver at evneutvikling handler om hjernens biologiske modenhet, noe som skjer omtrent på samme måte for alle mennesker, og varer frem til 15 til 20 års alder. Men om hjernen modnes senere så kommer utviklingen å bli lengre på ett modenhetsnivå enn den gjennomsnittlige. Modenhet innebærer å kunne gå fra konkret

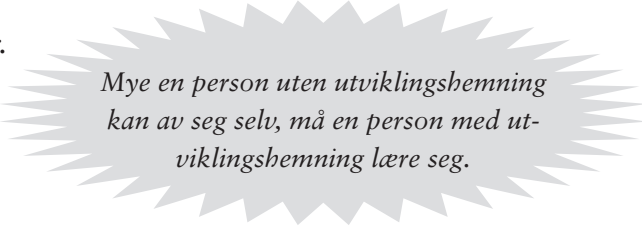
tenkning til en mer abstrakt tanke. Med økende abstraksjonsnivå øker også kompleksiteten i tekningen. Vi kan tenke på flere avanserte ting samtidig, analysere, gjøre vurderinger og koble sammen kunnskaper fra ulike områder. Dersom hjernen modner langsommere enn gjennomsnittet, er dette en biologisk betinget begrensning av abstraksjonsnivået i tenkningen som ikke kan økes gjennom trening. Erfaringer gjort på dette nivået kan likevel være både innholdsrike, adekvate og omfattende.

Det er viktig at vi tydeliggjør at evnenivået ikke bare handler om matematikk som i eksemplet i videoen. Som Kylén sier, kan alt noen har bearbeidet ut fra sitt evnenivå innordnes i fem grunnleggende kategorier: Kvantitet, kvalitet, rom, tid og årsak. En behøver ikke ha et jevnt nivå i alle kategorier, noen som har vanskelig for å planlegge tid kan være kjempelink på å orientere seg og finne frem mellom ulike steder. Som lærer eller foreldre må vi også tenke på at det er mange ting som andre mennesker klarer helt av seg selv, det vil si lærer seg intuitivt, gjennom å lese sine omgivelser, men som en person med utviklingshemning må lære seg eksplisitt. Det handler ofte om sosiale situasjoner: Hvordan du oppfører seg mot andre, hva som er lurt å si og hva du ikke bør si

Ved tydelig å sette opp hva eleven er god på, hva som er vanskelig og hvilken hjelp som fungerer (se tips 23), kan eleven fordype seg i

innsikten om seg selv. Akkurat som gjennomgangen av elevens utredning, kan dette være en lett måte for eleven å forstå at det ikke bare avhenger av henne eller ham å klare alt. Omgivelsenes ansvar blir tydelig når vi snakker om hva som er god hjelp. I intervjuet nevnes ulike «triks» for å klare vanskelige situasjoner. Eksempel på slike triks vises i sekvensen «Superkollen».

Gjennom en tydelig beskrivelse kan eleven selv være bærer av sin egen informasjon ved for eksempel overgangen fra grunnskole til videregående skole, og fra skole til arbeidsliv.

Mye en person uten utviklingshemning kan av seg selv, må en person med utviklingshemning lære seg.

TIPS 22

Informasjons- og litteraturtips for elever

Se Centrum för Lätläst, www.lattlast.se, for nyttig samfunnsinformasjon og fiksjonslitteratur.

TIPS 23**Tydliggjøring**

God på	Vanskelig	God hjelp
Spesialinteresse: Busser, tidstabeller, Veibeskrivelser.		
Passe tider. Gi beskjed når du ikke kan komme eller blir for sen.	Vanskelig å akseptere uforutsette forandringer, skjemaendringer eller om bestemte oppgaver endres. Bestemte tider gjelder.	Tenke på å forberede så mye du kan på forhånd slik at det går bra.
Jobber best alene. Bra å veksle mellom å jobbe sammen med en annen person. Fungerer bra sammen med mange i pauser og lunsjen.	Vansker med å konsentrere seg når det er urolig rundt deg.	Om det er mange mennesker som jobber rundt deg, skal du ha egne begrensede oppdrag. Å bli påminnet om oppgaven i tilfellet du glemmer deg ut.
Arbeid der du får røre på seg.	Stillesittende. Vanskelig å holde på med samme ting hvis det ikke er en morsom oppgave.	Å få røre på deg eller bytte oppgave innimellom. Arbeide i korte økter og ta en pause på omtrent fem minutter. Kan arbeide en time i strekk om morgenen, kortere på ettermiddagen
Husker instruksjoner om de både forklares og vises.	Vanskelig å forstå når noen bruker et komplisert språk.	Maksimum to instruksjoner/ oppgaver på en gang.
Si fra når du ikke har forstått.	Vanskelig å akseptere uforutsette forandringer, skjemaendringer eller om bestemte oppgaver endres. Bestemte tider gjelder.	Den som snakker kan spør om du fortsatt henger med.

Møte med en voksen med utviklingshemning

Til sist møter vi Conny Bergkvist, ombudsmann ved FUB, og med egne erfaringer med utviklingshemning. Mange ungdommer med utviklingshemning treffer andre ungdommer, men sjelden noen voksne som har de samme funksjonshindrene som dem selv. Det kan være viktig å få treffe noen som har lignende forutsetninger, men som har kommet litt lenger i livet.

Det finnes også litteratur som beskriver ulike livssituasjoner hos voksne som har en utviklingshemning.

Litteraturtips for elever (og diskusjonsgrunnlag)

«*Kompisar, kärlek, känslor*»

av Andreas Bylund. LL-förlaget.

TIPS 24

Det finnes spørsmål som bare en person med egne erfaringer med utviklingshemning kan svare på. Conny, en voksen mann som selv har en utviklingshemning, ser i tipsrute 25 tilbake på hvordan det var å få vite om sin funksjonshemning.

TIPS 25**Å ta del i for elevene:
Viktigheten av å få vite om sin
utviklingshemning**

«Når jeg begynte på skolen var det ingen som fortalte meg at jeg hadde en utviklingshemning. Jeg hadde vanskelig for å hevde meg og havnet ofte i konflikter med mine omgivelser. Noe jeg lærte meg raskt, og ble ganske god på når jeg ikke klarte å hevde meg i de teoretiske fagene, var at jeg fant på rampestreker. Dette ga negativ oppmerksomhet, men det var i alle fall bedre enn ikke å få noen oppmerksomhet.

Den dyreste erfaringen jeg gjorde, og som jeg tror er ganske vanlig blant mine venner i samme situasjon, var noe som jeg vil kalle «å kjøpe venner». Det innebærer at du kjøper for eksempel godteri og deler ut mot at de andre vil være sammen med deg. Da føler du deg likt av de andre og synes du har mange venner. Men om noen bare vil være sammen med deg så lenge du har godteri, er det ikke skikkelige venner. Hvis du ikke innser at det er slik, kan det bety at du alltid 'stiller opp', legger ut penger og gjøre ting de ber om, selv om du kanskje egentlig ikke har råd eller vil

Det finnes personer med utviklingshemning som blir overtalt til tyveri eller verre ting da de tror det er en måte å få venner på.

Jeg var 30 år første gangen noen fortalte meg at jeg har en utviklingshemning. Min første reaksjon var sinne og jeg ble opprørt. Jeg ville vise at jeg ikke var utviklingshemmet, men det bare førte til at jeg havnet i enda flere situasjoner som jeg ikke mestret. Jeg mislyktes hele tiden og hadde det ikke bra. Det som hjalp meg til innsikt sakte, men sikkert, var at jeg fikk mulighet til å diskutere med andre som har vært i samme situasjon som meg selv. Det var på FUB.

I dag, når jeg er kalr over mine vansker og aksepterer dem, så mislykkes jeg ikke så ofte. Situasjoner som oppstod før, finner jeg meg ikke i. Jeg kan fremdeles havne i situasjoner der jeg synes det er vanskelig at jeg har en utviklingshemning, men jeg har lært meg å leve med den. Den oppmerksomheten jeg får nå skyldes at jeg gjør gode ting. Vennene mine i dag er ekte venner som aksepterer meg som den personen jeg er. I dag har jeg et godt liv, selv om jeg har en utviklingshemning.»

Conny

Spørsmålene som stilles i videoen er nok mer direkte enn hva elevenes egne spørsmål om sin utviklingshemning ofte er. Men en del unge med utviklingshemning lever med en forhåpning eller forvissing om at utviklingshemningen er noe som kan gå over. Det er ikke altfor uvanlig at de tror at om de bare kan gjøre som personer som ikke har utviklingshemning, så er de normalt begavet. Som Conny ganske riktig påpeker så forsvinner ikke en utviklingshemning med alderen. Derimot kan hjelpebehovet fra ved kommunen og ordninger i Lov om sosiale tjenester minske eller forsvinne om du har en livssituasjon der du klarer deg uten støtte.

TIPS 26

Diskusjonsspørsmål

Er du «normal»:

- Om du drikker deg full?
- Bare er med venner som ikke har en utviklingshemning?
- Om du har et «vanlig arbeid» (ikke dagsenter eller trygd)?
- Får barn?

Når vi diskuterer disse spørsmålene kan det være bra å gå tilbake til tydeliggjøring i tipsrute 4 og snakke om alle de delene i en person som finnes selv om noen deler spiller en større eller mindre rolle avhengig av situasjonen.

Elevene bør også kjenne til at det finnes en brukerorganisasjon med lokalforeninger som er til hjelp og ser til at deres interesser blir ivaretatt, og der personer med utviklingshemning er hovedaktørene.

TIPS 27

Informasjonstips

FUB, foreningen for utviklingshemmede barn, ungdommer og voksne er en interesseorganisasjon med lokalforeninger over hele Sverige. FUB jobber for at barn, ungdommer og voksne med utviklingshemning skal få den støtten de trenger for å kunne leve et godt liv. Alle som synes dette er viktig er velkommen som medlemmer. Foruten personer med utviklingshemning kan foreldre, slektninger, lærere – hvem som helst være med.

FUB:

- Skaper møteplasser
- Påvirker
- Sprer informasjon og kunnskap
- Deltar i forsknings- og utviklingsarbeid
- Medvirker i internasjonalt samarbeid

Riksseksjonen Klippan er en seksjon i FUB. Til forskjell fra FUB kan bare personer med utviklingshemning være med i Klippan. Klippan ordner med ulike treff, møter og konferanser som bare er for personer med utviklingshemning.

Hva vil Klippan?

- Klippan vil at alle skal få være med å bestemme i samfunnet
- Klippan vil gjøre det enkelt for barn, ungdommer og voksne med utviklingshemning å være med i FUB
- Klippan vil arbeide for at personer med utviklingshemning skal få det de trenger og har rett på
- Klippan vil at personer med utviklingshemning og deres familier skal ha det bra

Mer informasjon om FUB og Klippan finner du på www.fub.se.

3

Superkollen – problemløsning i ulike situasjoner

For personer med utviklingshemning finnes det måter å oppnå det som andre uten utviklingshemning oppnår, men ikke på samme vis. Personer med utviklingshemning tar andre veier til målet og trenger hjelp for å finne disse veiene. En måte å finne andre veier på, kan være via ulike hjelpemidler.

TIPS 28

Informasjonstips

Hjälpmedelstutetet har mange tips til hjelpemidler for kognitive funksjonshindre som du finner på: www.hi.se.

Föreningen för kognitivt stöd (FKS) formidler informasjon om hjelpemidler. På hjemmesiden deres, www.fks.org.se, finnes også lenker til ressursentre som har utviklet ulike hjelpemidler.

Eksempler på slike hjelpemidler ses i videoen. Reporteren bruker for eksempel bilder for å finne veien til et besøk og en Handy for å ha kontroll på når hun skal på møte. En Handy er et hjelpemiddel som kan brukes for å få struktur på hverdagen – planlegge, huske, regne og så videre. I dag finnes det mange ulike hjelpemidler for å kunne mestre hverdagen, men det er ofte nødvendig å finne ut hvor du kan skaffe deg kunnskap om ulike hjelpemidler.

Selv uten hjelpemidler, eller med hjelpemidler som vi alle bruker, som mobiltelefon, kalkulator med mer, kan du komme langt. I de ulike situasjonene i videoen gis det forslag på hvordan vi kan løse ulike problemer knyttet til penger, tid og reise. Det finnes selvfølgelig flere måter å løse disse situasjonene på: Det som passer for en person passer kanskje ikke for en annen, noe som passer i byen, passer kanskje ikke på bygda. En del elever har sikkert allerede funnet ulike måter å løse utfordringer på.

Noen skjemmes for at de gjør ting på en annerledes måte enn venner som ikke har utviklingshemning. En diskusjonsgruppe kan føre til at elevene kan bli mer åpne om sine egne triks og gir tips til hverandre.

TIPS 29

Diskusjonsspørsmål

Hvilke situasjoner har du vært ute for eller pleier du å havne i noe som kan bli et problem?

Om spørsmålet blir for åpent og det blir vanskelig for elevene å svare, kan det være enklere om vi konkret tar utgangspunkt i situasjonene i videoene. Aktuelle spørsmål er om det iblant oppstår problemer når eleven skal handle, passe tiden, reise eller i andre situasjoner.

For mange personer med utviklingshemning er det noen i omgivelsene som gjør dem oppmerksomme på problemene og tar ansvar for å finne løsninger. Det er i og for seg bra, men innebærer også at problemer disse personene ikke oppdager forblir uløste. Eller så har personen med utviklingshemning skaffet seg sin egen, men kanskje ikke så bra strategi for å løse et problem, som når Teo velger å takke nei til en morsom aktivitet bare fordi han skal gjøre noe annet lengre frem i tid. En god måte å huske dette er gjennom listen over God på Vanskelig-God hjelp som finnes i tipsrute 19. Der kan vi legge vekt på spesielt vanskelige problemer og skrive inn gode personlige løsninger. For å komme på hvilke situasjoner der

vi trenger å finne «ulike triks» kan vi benytte øvelsen Den hete stolen (se tipsrute 1).

Generelt er det også nyttig å kunne be om hjelp og spørre. Det gjør alle mennesker en gang i ny og ne, som å spørre om veien eller be om hjelp i butikken. Hvem vi ber om hjelp og hvordan, er noe som personer uten utviklingshemning egentlig ikke trenger lære seg, vi bare gjør det og kjenner intuitivt hvem vi bør spørre, og når og hvor det er lurt å be om hjelp.

Ved diskusjoner i grupper med ungdommer med lett eller moderat utviklingshemning viste det seg at det var flere som ikke trodde at personer uten utviklingshemning noensinne trengte å spørre fremmede mennesker om hjelp, og trodde det var flaut å spørre. Andre syntes det var vanskelig, for når de av og til hadde spurt så hadde de ikke forstått hva personen forklarte og hadde blitt ille berørt. Det er derfor viktig at elevene får diskutere sine erfaringer med om å be om hjelp, og at de får rett veiledning og trening i å be om hjelp på en god måte.

Mye en person uten utviklingshemning kan av seg selv, må en person med utviklingshemning lære seg.

Penger

Selv om en elev kan regne, både i regnebøker og på papir, er det ikke sikkert eleven kan omsette sine ferdigheter i praksis, spesielt ikke i en stresset situasjon. For mange er det dessuten vanskelig å gjøre rask overslagsberegning og lage en oppfatning av hva som er rimelig. Mange ungdommer med utviklingshemning har hatt følelsen av at de har blitt lurt av noen en gang. Selv om det reelt kanskje ikke er tilfelle så har de ganske sikkert hatt en følelse av usikkerhet da de ikke har kontroll på pengene. Situasjonen i videoen når Kalle skal handle en CD kan sammenlignes med mange andre situasjoner som personer med utviklingshemning kan komme ut for. Vi kan bruke vurderingsøvelsen «Fire hjørner» som en innfallspor for å komme inn på og diskutere elevenes egne erfaringer.

TIPS 30

Vurderingsøvelse, Fire hjørner:

Du har bestemt deg for å kjøpe en ny skjorte og det står at det er 30 % salg. Du vet at det er billigere enn prislappen, men vet ikke hva skjorten koster akkurat, og om du dermed har nok penger.

Hva gjør du?

1. Tar sjansen på at pengene strekker til, og later som du har mistet penger dersom det ikke er nok
2. Spør ekspeditøren hvor mye den koster
3. Kjøper ikke skjorten
4. Åpent

Sted

Mange personer som har en lett eller moderat utviklingshemning klarer selv å reise med offentlig transport, både til velkjente og nye steder. Å lese kart og tidstabeller er vanskelig for de fleste som har en utviklingshemning, men vi kan ut fra individuelle behov trene og planlegge før noen reiser. Vi kan også bruke bilder av ulike punkter på veien, slik som reporteren gjorde i faktareportasjen tidligere i videoen.

Selv om noen vet hvordan de skal komme seg til et sted så oppstår problemer når uforutsette hendelser inntreffer og en må finne alternative løsninger. Da kan det være vanskelig for den som har utviklingshemning både å vite hvilke alternativer som finnes og finne ut hvilket av dem som er best å velge – en klarer ikke ”veksle” i tankene mellom alternativene og veie for og imot. Det kan også være vanskelig å tenke frem en løsning dersom erfaring mangler. Derfor er det bra om vi har ferdige strategier i tilfellet det ikke går som planlagt. Det er viktig at disse strategiene er personlige, altså utformet slik at de passer den enkelte person – noen er for eksempel mer sjenerte for å spørre. Vi har alle ulike måter å forstå informasjon.

Tid

Oppfattelse av tid handler ikke bare om å kunne lese klokken og passe klokkeslett. Det er noe de fleste personer med lett utviklingshemning klarer. Å kunne planlegge tiden og beregne hvor lang tid de ulike aktivitetene tar er derimot mye vanskeligere. Og, igjen, det er vanskelig «å veksle» mellom ulike alternativer i tankene: «Om jeg gjør slik så tar det så lang tid, men om jeg gjør slik i stedet så tar det så lang tid, og jeg rekker både det og det...».

Det som ofte blir en konsekvens av dette er at noen ofte kommer for sent. Men enda vanligere er det, kanskje i redsel for ikke å rekke noe, at de beregner for lang tid, slik at ventetiden blir urimelig lenge. Eller som Teo gjør i filmen – han sier nei til ting bare fordi han er usikker på om han har nok tid.

4

En kortfilm

Hvordan kan det være når noen får diagnosen utviklingshemning i tenårene og bytter skoleform?

Kortfilmen om Sara er spilt inn etter skrevet manus og er altså ikke en dokumentar. Det er en dramatisering som speiler uttalte opplevelser fra flere ungdommer med lett utviklingshemning. Hvordan er det når noen ikke klarer målene i grunnskolen og spørsmål om diagnose og en mottakelse i en tilrettelagt klasse aktualiseres. Det finnes ulike måter å håndtere hvordan noen bytter skoleform, og også mange ulike opplevelser av å gå i tilrettelagt klasse. En del av disse har allerede blitt vist i ulike forskningsrapporter.

TIPS 31

Litteraturtips for lærer

To doktorgrader som tar opp elevers opplevelse av særskole og behandler særskolens ungdoms- og videregående trinn: «Att vara i särklass – om delaktighet och utanförskap» av Martin Molin. Avhandlingen kan bestilles av Eva Barrklev, Inst. för beteendevetenskap, Linköpings universitet evaba@ibv.liu.se. Tlf.: 013-28 23 87, faks: 013-28 21 45.

«Särskolan som möjlighet och begränsning – Elevperspektiv på delaktighet och utanförskap» av Kristina Szönyi, Stockholms Universitet, Ped. Inst.

Kortfilmen om Sara er ikke spørsmål om å ta stilling til for eller mot inkludering, om det er bra eller ikke å gå i tilrettelagt klasse. Den berører det faktum at det for eleven kan oppleves som å få en ny identitet, og dette i en alder da det er særs viktig «å høre til» og «være som alle andre». Det som kan oppleves som den nye «identiteten» er dessuten for mange, akkurat som for Sara, koblet til en mengde fordommer om utviklingshemning (se tipsrute 5).

Elever som har opplevd begge skoleformene kan trenge å diskutere og sammenlikne sine erfaringer, både fra den «vanlige skolen» og tilrettelagt klasse. Elever som alltid har hatt tilrettelegging kan trenge å snakke om sine forestillinger omkring andre skoleformer. En øvelse med Den hete stolen kan være en start på en slik diskusjon (se tipsrute 1).

Iblant kan det også være bra å debattere uten nødvendigvis å måtte ta personlig stilling til hva vi mener.

Som voksne glemmer vi fort at skolen ikke bare er et «sted for å lære». For elevene har skolen funksjon som «venneplass» og et sted der vi kan finne en kjæreste minst like viktig. Det betyr også at det oppstår mange sosiale situasjoner som kan være vanskelige for ungdommene å sette ord på og løse. Da kan det være bra å starte med en vurderingsøvelse.

Vurderingsøvelse: Det fjerde hjørnet

Anja og Helene er venner på fritiden, men omgås aldri på skolen. Der blir Anja ertet av en jentegjeng som Helene er en del av. Hva synes du Anja skal gjøre?

- 1) Prøve å ta kontakt med Helene også på skolen
- 2) Si nei til å treffes på fritiden
- 3) Fortsette å treffe Helene bare på fritiden
- 4) Åpent

Du er med en venninne på McDonalds. Hun går og setter seg mens du venter på at hamburgeren din skal bli klar. Når du har fått den og er på vei til bordet går du forbi «bøllergjengen» som du gjerne har lyst å være med i. De spør: «Vil du sitte her eller er du med henne?» Hva gjør du?

- 1) Svarer: «Ja, det er min venninne» og går og setter deg ved hennes bord?
- 2) Svarer: «Nei, vi kom bare samtidig» og setter deg med gjengen
- 3) Svarer: «Ja, hun er min venninne, er det plass til begge her?»
- 4) Åpent

Diskusjonsøvelse – Debatt

Debatt er en teknikk som gir øvelse i argumentasjon, både egen, men også å lytte til andres argumenter. Ettersom du selv også spiller en rolle, blir det mindre belastende å si sin mening.

Formen på øvelsen er en klassisk TV-debatt: «For» og «Mot», der vi også har med upartiske deltakere som «forskere» eller andre ekspertvitner.

Lærer eller annet personal er programleder. Start med å hilse velkommen, gå rundt og ta hverandre i hånden: «Jaha, det er du som kommer fra elevorganisasjonen 'Tilrettelagt klasse stinker', og her har vi 'Tilrettelagt klasse rocker sykt bra'.»

Elevene settes i respektive grupper og får sjansen til å samle sammen argumenter

ettersom det bare er noen minutter til sendingen er i gang. Så begynner sendingen og programlederen gjør entré, gjerne med vignettmusikk, og ønsker en tenkt TV-publikum velkommen til kveldens program.

Programlederen lar debatten veksle mellom gruppene. Avbryt diskusjonen fordi det skal sendes reklame. Etter reklamen får hver gruppe komme med det sterkeste argumentet for tilrettelagt klasse, og gruppa med upartiske kommentatorer kommer med hva som er viktig å endre på.

Noen ganger kan det være at ingen elever vil stå på den ene eller andre siden. Minn dem på at de ikke trenger å være seg selv, men at vi her forsøker å finne argumenter for ulike synspunkter i en debatt.

Mange elever som har sett videoen kjenner seg igjen i deler av Saras opplevelse, men det finnes mange ulike tolkninger av Saras reaksjoner. Ingen tolkning er mer rett eller feil. Det kommer an på hvilke opplevelser du har selv.

I videoen om Sara er det derfor laget en slutt som er «åpen» – hvordan kommer det til å gå med henne på den nye skolen? Hva blir bedre? Hva blir som før?

Avslutning

Vi tror at Ninjakoll kan fylle flere undervisningstimer og kanskje er det også nødvendig å bruke lang tid å gå gjennom og bearbeide stoffet. Det finnes mange spørsmål som ikke er tatt opp her, som mobbing og kjærlighet, og forhåpentligvis mange spørsmål som kommer underveis fra elevene. Videoen er gjort som et ungdomsprogram, liknende det som mange av elevene kanskje ser på TV og som ofte går som en serie over flere programmer. Derfor kan en god avslutning være:

TIPS 34

Arbeidsoppgave for elevene/Diskusjon

Om du fikk bestemme hva et nytt program av Ninjakoll skulle handle om, hva skulle det være?

